

5. Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 р. № 295 (редакція від 26 липня 2016 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/295-2012-п.

6. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270 (редакція від 26 липня 2016 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-п.

УДК 342.31

ІЩУК Д.О.

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ БЕЗВІСНИМ ЗНИКНЕННЯМ ОСОБИ

У статті досліджено історичні етапи розвитку та становлення законодавства щодо розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи на території сучасної України: перший етап охоплює період з найдавніших часів і завершується 1917 роком; другий – радянський період (1917–1990 рр.); третій – теперішній час (від 1990 р. і дотепер). Насамкінець у статті зосереджена увага на основних недоліках, які притаманні сучасній системі законодавства щодо розкриття та розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи, а також запропоновані шляхи їх подолання.

Ключові слова: історичні етапи, період, становлення, розвиток, законодавство, вбивство, особи.

В статье исследованы исторические этапы развития и становления законодательства по расследованию убийств, связанных с безвестным исчезновением человека на территории современной Украины: первый этап охватывает период с древнейших времен и завершается 1917 годом; вторым этапом является советский период (1917–1990 гг.); третьим – современный период (с 1990 г. и до сих пор). В статье сосредоточено внимание на основных недостатках, присущих современной системе законодательства по раскрытию и расследованию убийств, связанных с безвестным исчезновением лица, а также предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: исторические этапы, период, становление, развитие, законодательство, убийство, лица.

In the article the historical stages of becoming law and to investigate killings related to the obscure disappearance of persons on the territory of Ukraine: the first stage covers the period from ancient times and ends the year 1917; the second is the Soviet period (1917–1990 biennium.); third – the current stage (from 1990 to the present). Finally, the article focuses on the main shortcomings inherent in the modern system of legislation on the detection and investigation of killings related to the obscure disappearance of persons and suggest ways to overcome them.

Key words: historical stages, period of formation, development, law, murder, people.

Вступ. Аналіз формування та розвитку законодавства щодо розслідування вбивств (зокрема, пов'язаних із безвісним зникненням особи) є надзвичайно актуальним, оскільки історичний зв'язок між минулим і сучасним законодавством допомагає відстежити позитивні та негативні процеси протидії злочинності в цій сфері та використати узагальнений історичний досвід у розробці напрямів щодо підвищення ефективності організаційного та законодавчого забезпечення протидії таким злочинам.

Історичні екскурси є невіддільною складовою частиною будь-яких досліджень, оскільки допомагають з'ясувати основні етапи становлення та розвитку законодавства щодо розкриття та розслідування

того чи іншого злочину, а інколи слугують зразком для вдосконалення чинного законодавства в цій сфері. Не є винятком і проблема розслідування вбивств пов'язаних із безвісним зникненням особи [1, с. 65].

Загалом відповідні питання були предметом досліджень вчених-юристів С.Д. Бережного, А.В. Дунасові, П.П. Михайленка, Я.Ю. Кондратьєва, М.В. Костенка, Д.І. Лопашука, А.Ю. Шумилова та інших.

Однак комплексно ця проблема в українській юридичній літературі в повному обсязі не досліджувалася, тому причини виникнення та генезис розвитку законодавства щодо протидії цьому кримінальному прояву в різні історичні періоди на території сучасної України потребують конкретного й детального вивчення та поглибленого дослідження [2, с. 185]. Як влучно відзначив О.Ф. Кістяковський, «тільки історія може дати пояснення причин як сучасного стану, так і стану його в попередні періоди» [3, с. 10].

Таким чином, періодизація історико-правового становлення розвитку національного законодавства щодо розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи, є необхідною методологічною операцією, яка має величезне концептуальне значення для подальших перспектив розвитку та удосконалення нормативно-правової бази в цій сфері.

Постановка завдання. З огляду на викладене метою та завданням цієї статті є висвітлення етапів історико-правового становлення та розвитку законодавства щодо розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи на території сучасної України: перший етап охоплює період з найдавніших часів і завершується 1917 роком; другий – це радянський період (1917–1990 рр.); третій – теперішній час (від 1990 р. і дотепер). Насамкінець у статті зосереджена увага на основних недоліках, які притаманні сучасній системі законодавства щодо розкриття та розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи, а також запропоновані шляхи їх подолання.

Результати дослідження. Передусім розглянемо історичні витоки цього суспільно-небезпечного явища. З цього приводу Ю.М. Антонян справедливо зазначає: «Убийство как вид насилия «произрастает» из древнейших, даже предисторических времен, но постоянно порождается современными тому или иному периоду развития общества причинами» [4].

Про те, що вбивство є одним із перших злочинів, свідчить Перша книга Старого Завіту, відповідно до якої перше вбивство відбулося із заздрощів. Каїн убив Авеля за те, що Бог цінував останнього більше [5, с. 30].

Ще з давніх часів вбивство вважалося найтяжчим злочином, за яке була передбачена найвища кара. Одна з десяти заповідей Біблії говорить: «Не вбий», оскільки вбивство вважалося одним зі смертних гріхів [6, с. 7].

З часів Каїна протягом багатьох століть способи вчинення вбивств відрізнялися різноманітністю. Вбивства, як і інші злочини, з часом набували нових рис і підпорядковувалися закономірностям відповідної історичної епохи. Відповідно, створювалися та упорядковувалися правові норми щодо протидії цьому злочину.

Так, у Зводі законів царя Хаммурапі (XVIII ст. до н. е.) знаходимо: «Якщо жінка дозволила вбити свого чоловіка через іншого чоловіка, то цю жінку треба посадити на палю» [7]. У державі шумерів судові рішення записувались на глиняних табличках. Одне з таких рішень свідчить про те, що жреця Лу Інніна було вбито на замовлення жінки. Разом із трьома виконавцями до смертної кари засудили і вдову. Закони Ману, що є кодифікацією правових норм, релігійних і моральних підвалин в Індії в II ст. до н. е., були правовими документами, що визначали різновиди злочинів, які існували в давнину, і покарання, що застосовувалися до винних, зокрема і за вчинення вбивства [8, с. 11].

Наведені приклади демонструють випадки позбавлення життя – вбивства, у тому числі ті, що пов'язані з безвісним зникненням особи, існували здавна та постійно супроводжували людство.

Проте, як зазначають Б.Д. Греков та І.Я. Фойницький, перші згадки про вбивства, пов'язані з безвісним зникненням особи, можна прослідкувати лише в літературних і художніх пам'ятках, оскільки законодавчі акти щодо протидії розгляданого виду злочину до сучасності не збереглися; більше того, навіть і згадки немає про можливе існування такого законодавчого акту на території сучасної України аж до X століття [9, с. 35; 10, с. 7; 11, с. 37]. Таким чином, через те, що цей вид злочину є продуктом все-таки цивілізованого періоду людства, цей феномен фактично не мав проявів у звичаях напівдиків та інших племен, що існували на території сучасної України. Тому пошук витоків вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи на території нашої країни, доцільним було б розпочати з XI століття, оскільки саме в цей час князі Київської Русі розпочали видавати законодавчі акти, що регулювали правові відносини в цій сфері [12, с. 10–11].

Так, одним із перших нормативно-правових актів Київської Русі є «Руська правда» (Правда Ярославова, Статут Ярослава), де, окрім відносин влади та підпорядкування, було передбачено регулювання різних відносин (покарання за каліцтво, вбивство, знищення майна тощо).

У цьому нормативно-правовому акті були закріплені правила розшуку злочинців – «звід» і «гоніння сліду», які передбачали пошук злочинця по залишених ним слідах. Загальні правила проведення розшукових заходів встановлював князь [13, с. 15–16].

«Звід» і «гоніння сліду» були першими процесуальними формами досудової підготовки матеріалів кримінального провадження щодо заподіяння шкоди злочинцем і розшуку винного, узаконеними державою на території Київської Русі. Але оскільки вони взяли початок від методів розв'язання конфліктів часу родоплемінних відносин, то несли в собі їхні особливості. Зокрема, тягар розшуку злочинця та доказів його провини лягав на потерпілого, а коли він фізично не мав такої можливості (був убитий або тяжко поранений) – на його родичів. Від їхнього особистого розсуду залежало, починати чи не починати в кожному конкретному випадку переслідування ймовірного злочинця, шукати його, якщо він переховується, або не зв'язуватися з цією справою. Такий порядок з'ясування відносин між потерпілим і особою, що спричинила шкоду, отримав назву приватно-позовного, змагального або обвинувального [14].

У цьому разі постраждалий відігравав роль не тільки ініціатора порушення кримінального процесу проти особи, що спричинила шкоду, а й слідця, який здійснює її розшук. В умовах відсутності в державі спеціальних органів кримінального розшуку це правило давало змогу здійснювати розшук і викривати злочинця без участі представників державної влади.

Як слушно вказує М.А. Чельцов-Бебутов, «звід» і «гоніння сліду» були засобами колективної самопомогі сусідських общин. Обидві форми допускали участь у процесі розшуку злочинця не лише потерпілого, а й людей, які складали общину. Звичайно, це не означало, що органи князівської адміністрації не брали участі в розшуку кримінальних злочинців. Але якщо у справах приватного обвинувачення держава виступала в ролі арбітра в суперечці, то тоді, коли порушувалися інтереси держави, князівської влади, привілейованих верств суспільства, держава застосовувала активні форми розшуку злочинців [15, с. 395].

Про те, що в період існування Київської Русі в основному була приватна розшукова діяльність щодо вбивств особи, свідчать історичні пам'ятки, що збереглися до нашого часу. Так, наприклад, вбивство князя Ігоря, сина князя Олега Святославовича, розслідувалося за дорученням князя Ізяслава приватними особами Дулебом та Іваницею, які під виглядом мандрівників зупинилися в тому монастирі, де був вбитий князь Ігор. Дулеб та Іваниця обережно розпитували монахів про те, що сталося, встановлювали з ними добрі дружні стосунки, не розкриваючи своїх істинних намірів. Під час таких контактів Дулебу вдалося встановити, як тепер говорили б оперативні працівники, довірчі відносини з дівчиною на ім'я Ойка, яка розповіла мандрівнику про те, що князь Ігор захистив її від насильників, які потім йому помстилися. Вбивці після отримання такої інформації були встановлені та затримані князівськими дружинниками. Однак слід зазначити, що приватних осіб для розшуку викраденого майна, встановлення та затримання осіб, підозрюваних у вбивствах, розбоях, і для розшуку боржників могли найняти зазвичай заможні люди [113, с. 17].

На відміну від заможних людей, що мали змогу оплатити послуги кваліфікованих «слідців», які могли встановити та затримати підозрюваного у вчиненні вбивства, бідний люд покладався на власні сили щодо розшуку злочинця, проте, враховуючи необізнаність у розшуковій діяльності, більша частина спроб розшукати вбивцю була невдалою.

Однак найбільш негативні тенденції в цей історичний період виявлялися саме щодо розшуку дітей, які стали жертвою злочину. Означену тезу підтверджує проведене дослідження Т.В. Козлової та Ч.М. Исмаїлова, за результатами якого вчені стверджують, що в Київській Русі (до X ст.) право дитини на життя не було захищене та залежало безпосередньо від його батьків. Наприклад, вбивство дитини не вважалося злочином, тому розшук дітей взагалі не здійснювався [17].

За часів феодальної роздробленості Київської Русі (30-ті рр. XII – XIV ст.), унаслідок якої на землях сучасної України утворилися Київське, Переяславське, Чернігівське, Волинське, Галицьке (згодом Галицько-Волинське) князівства, продовжували діяти норми Руської Правди. У цей період поряд із провідним змагальним процесом на зазначених державних утвореннях спостерігалися й елементи слідчого (розшукового) процесу, відповідно до якого у справах про злочини проти князівської влади розшукові, слідчі й судові функції виконували князі та уповноважені ними особи [14].

Про подальший розвиток інституту розкриття та розслідування вбивств (зокрема, пов'язаних із безвісним зникненням особи на території сучасної України) можна говорити лише принагідно, з дослідженням історії становлення правоохоронних органів держав, під владою яких у певні періоди часу перебували українські землі. Тому розглянемо становлення вказаного інституту в Російській імперії, до складу якої входила значна частина земель сучасної України.

Починаючи із Судебників 1497 та 1550 рр., а пізніше і Соборного Уложення 1649 р. розшуком, як правило, називалась процесуальна форма, за якою розкриття та розслідування злочинів здійснювали державні органи, а не приватні особи (сам потерпілий або його представники) [18, с. 12].

З XVII ст. розшукові функції почав виконувати суд. Незалежно від наявності заяви потерпілого він провадив розшук підозрюваного, співучасників, очевидців злочину, якщо були відповідні матеріали. Суб'єктами розшукової діяльності були посадові особи – служиві (пристави) [19, с. 56].

На землях України, що входили до складу Російської імперії (XVIII – XIX ст.), у період козацтва розшукова діяльність була організована зовсім по-іншому. Так, на всій території України органі-

зацією розшуку політичних і кримінальних злочинців займався генеральний суддя, який був помічником гетьмана з усіх правових питань. На місцях цієї діяльності займалися начальники поліції міст, судді, отамани та інші.

За часів правління імператриці Російської імперії Анни Іоанівни було видано «Сыскной приказ» 1736 р., що передбачав використання для розшуку офіцерів, драгунів, солдат і козаків. Надалі вже ціла низка указів детально регламентувала їхню діяльність [20, с. 262].

Законодавчими актами Катерини II було встановлено єдину систему слідства, суду та розшуку в губерніях. Статут благочиння (або поліцейський статут) 1782 р. остаточно відокремив судову владу від слідчо-розшукової та передав останню до рук загальної поліції. У другій половині XVIII ст. було створено першу спеціальну кримінально-розшукову установу.

У 1801 р. в Росії створено МВС, якому підпорядковувалася й поліція. Уживали заходів щодо подальшого вдосконалення діяльності розшукових підрозділів, оскільки зростає професіоналізм злочинців. Жодних інструкцій щодо організації та проведення поліцією розшуку не існувало. Головним чинником був професійний обов'язок попереджувати та розкривати злочини.

У 1832 р. видано збір законів Російської імперії, у якому XV том присвячений кримінальному законодавству. Його складала дві книги законів: «О преступлениях и наказаниях вообще» та «О судопроизводстве по преступлениям». Слідство, суд і виконання вироку відповідно до цих законів стали стадіями кримінального провадження. Розшукові дії на стадії досудового розслідування починались у разі, якщо згідно з законом був привід для цього (донос про злочин, скарги постраждалої сторони, донос прокурорів, явка з повинною), потім починалося формальне слідство (щодо способу, місця, предмету злочину тощо). Розслідування злочинів проводили земські суди, управи благочиння, приватні та слідчі пристави [21, с. 23].

Істотний вплив на структурно-функціональний устрій поліції Російської імперії, що займалася розшуковою роботою, зробила судова реформа початку 60-х рр. XIX ст., унаслідок якої в Росії створено інститут судових слідчих; функцію попереднього слідства повністю вилучено з ведення поліції [22, с. 165]. Ця реорганізація була закріплена Статутом кримінального судочинства 1864 р., у якому в окремому розділі було виділено спеціальні норми, що регулювали питання ухилення підозрюваних від слідства та розшукові заходи, які застосовував слідчий. Термін «розшук» отримав своє законодавче закріплення в ст. 254 Статуту кримінального судочинства як один із видів поліцейського дізнання, заснованого на таємних методах розслідування, що являли собою словесні опитування, негласний нагляд, а також інші допустимі заходи з установлення злочинців [18, с. 13], а гл. 11 розділу 4 Статуту кримінального судочинства «Про справи, за якими обвинувачені ухилялись від суду» була присвячена розшуковим заходам, що застосовував суд за поданням слідчого чи прокурора [23].

Таким чином, розшукову діяльність загальнокримінального характеру, зокрема розслідування вбивств, у Російській імперії, до якої входила територія сучасної України, здійснювали органи дізнання (загальна поліція), а також судові слідчі при окружних судах і судових палатах. Спеціально виділених з цієї метою органу чи окремої служби не було [24].

Докорінні зміни у сфері законодавства щодо розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи, розпочалися після Жовтневої революції 1917 року. До законів, у яких містяться норми про розшук безвісно зниклих осіб (зокрема, через обставини кримінального характеру), необхідно віднести і кримінально-процесуальне законодавство. Так, у травні 1922 р. в УРСР було ухвалено перший Кримінально-процесуальний кодекс (далі – КПК), у якому були передбачені демократичні принципи кримінального судочинства: гласність, публічність засідань і незалежність суду. Був регламентований інститут виконання вироків. Досить детально був регламентований і процесуальний порядок провадження дізнання та слідства. КПК УРСР 1922 р. діяв до 1960 р. Ліквідація куркульства як класу й інші зміни в соціальній структурі суспільства та в соціалістичному будівництві, що свідчать про перемогу соціалістичного ладу, знайшли відображення в Конституції УРСР 1937 року, яка послужила базою для подальшого розвитку законодавства [17].

Військові дії в період Другої світової війни є однією з основних причин безвісного зникнення не тільки військовослужбовців, а й цивільного населення (причини цього – холод, голод, полон, окупація, дезертирство тощо). Статтею 32 Додаткового протоколу до Женевської конвенції передбачалося право сімей дізнаватися про долю зниклих безвісти родичів у зв'язку з військовими діями. Це означало обов'язок держави розшукати зниклих осіб, особливо дітей. Ініціативна діяльність громадських і недержавних організацій, у тому числі засобів масової інформації, які здійснюють пошук людей за допомогою відповідних популярних телепрограм, також спрямована на виконання завдань розшуку безвісно зниклих осіб. Ми поділяємо точку зору Д.В. Аронова та А.В. Власова про те, що «держави повинні заохочувати роботу гуманітарних організацій, які виконують завдання відновлення сімейних зв'язків». Виселення цілих народів в зазначений період (1944 р.) також можна вказати серед причин зникнення людей.

Зміни в процесуальному законодавстві були обумовлені військовими обставинами, прискореним здійсненням дізнання та слідства, розглядом справ військовими трибуналами, введенням обме-

жень на оскарження судових рішень. Стосовно військовослужбовців були припинені провадження у всіх цивільних справах (Постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 30 серпня 1941 р.), у тому числі про визнання громадянина безвісно відсутнім і оголошення померлим, рішення за якими можна було розцінювати як підтвердження безвісного зникнення цивільно-процесуальними засобами.

Указом Президії Верховної Ради СРСР (14 березня 1945 р.) був передбачений спрощений порядок встановлення факту шлюбних відносин, що, крім інших цілей, давало можливість звернення за розшуком безвісти зниклих. Слід зазначити, що до революції в законодавстві Російської імперії був відсутній спеціальний інститут, який передбачав оголошення громадянина померлим, але в межах визнання громадянина безвісно відсутнім допускав імовірність цього.

28 грудня 1960 року Верховна Рада УРСР ухвалила новий Кримінально-процесуальний кодекс, у якому було закріплено швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування Закону, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності, а жоден невинний не був покараний. Цей кодекс був чинний понад 50 років і лише 19 грудня 2012 р. втратив чинність на підставі нового кримінально-процесуального законодавства. Також оперативно-розшукову діяльність регулювали ряд відомчих нормативних актів МВС УРСР.

Зважаючи на викладене, приходимо до попереднього висновку, що на цьому етапі було сформоване законодавство, яке надалі взяли за основу щодо розкриття та розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, зокрема вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи.

Розпад СРСР ознаменував собою принципово новий етап розвитку законодавства щодо розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи. У 90-ті роки в Україні спочатку різко позначився, а потім міцно встановився високий рівень вчинення тяжких насильницьких злочинів, у тому числі вбивств. Відбулися значні зміни в структурі та характері вбивств. Все більша їх кількість стала відбуватися з корисливих мотивів і навмисно. З'явилися та набули широкого поширення в усіх регіонах країни «нові» види вбивств, такі як «замовні» вбивства, вбивства, пов'язані із заволодінням житлом громадян, з вимаганням і викраденням людей, з усуненням свідків, тощо.

З 1989 року щорічне збільшення числа безвісно зниклих громадян дорівнювало в середньому 1 500 – 2 500 осіб. Так, відповідно до офіційних статистичних даних, в період 1989–1994 рр. простежується тенденція до зростання кількості безвісти зниклих осіб, зокрема випадків, що мають кримінальний характер.

Це свідчить про те, що злочинці, намагаючись уникнути покарання за вчинення вбивств, використовували різні витончені способи їх приховування, у тому числі маскуючи вбивства під безвісне зникнення, нещасні випадки, самогубства, ненасильницьку смерть тощо.

Означену тезу підтверджує доповідна записка «Про стан роботи органів внутрішніх справ України з розшуку безвісти зниклих громадян, невпізнаних трупів та заходи щодо їх поліпшення» від 28.01.1995 р. № 8-491, відповідно до якої станом на 1 січня 1994 року на обліку органів внутрішніх справ України було 4 357 невстановлених трупів. Протягом цього ж року зареєстровано 3 038. Всього підлягало встановленню 7 395 трупів, із яких 5 072 (68,5%) чоловічої статі, 2 323 (31,5%) – жіночої [25].

При цьому треба зауважити, що в цей період саме корислива мотивація є ознакою вчинення умисних вбивств на замовлення, що виконуються за оплату. З метою підвищення ефективності боротьби з такого роду діяннями після розпаду СРСР було ухвалено Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р., Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за посягання на життя, здоров'я та майно суддів, працівників правоохоронних органів, осіб, які беруть участь в охороні громадського порядку, і громадян» від 2 жовтня 1996 р., а ст. 93 Кримінального кодексу (далі – КК) України 1960 р. було доповнено пунктом «и», яким передбачалася відповідальність за вбивство, вчинене на замовлення.

Таким чином, з огляду на викладі слід відзначити, що істотні соціально-економічні зміни, що сталися в країні у 1990-х – 2000-х рр., і різка зміна матеріального становища громадян зумовили суттєве зростання кількості вбивств із корисливих мотивів:

- розповсюдженість вбивств на замовлення за допомогою бандитських угруповань, професійних кілерів, спеціалізованих «філерських» груп;
- утворення груп за національно-етнічною ознакою з некорінного населення та національних меншин (Кавказький регіон: чеченці, азербайджанці; афганці, а також китайці, в'єтнамці, роми та молдавани) зі спеціалізацією злочинної діяльності в наркобізнесі, нелегальній міграції, контрабанді, торгівлі зброєю;
- патрунування підготовки спортсменів у певних видах (кульова стрільба, східні єдиноборства, боротьба, бокс) з подальшим їх залученням до виконання охоронних, рекетирських, «бойових» функцій; залучення до цієї діяльності відомих спортсменів, які завершили офіційну кар'єру;
- встановлення стійких міжрегіональних і міжнародних зв'язків, патрунування діяльності співвітчизників у інших країнах, злочинна спеціалізація на нелегальній міграції, торгівлі жінками та зброєю, контрабанді, незаконному обігу наркотиків, крадіжках і ввезенні автотранспорту [26].

У період 2005–2008 рр. спостерігається динаміка зменшення кількості осіб, які зникли безвісти. Проте статистичні дані не показують повну картину у зв'язку з тим, що цим злочинам властивий високий ступінь латентності. Відомо, що значна частка розшукуваних громадян, які зникли за нез'ясованих обставин, стає жертвами вчинених стосовно них кримінальних правопорушень, зокрема вбивств.

У результаті поповнюються списки нерозшуканих осіб та невпізнаних трупів. Так, за період з 1991 року до липня 2009 року залишок невпізнаних трупів в Україні зріс з 2 600 до 17 013. Тільки за перше півріччя 2009 року було виявлено та поховано 726 трупів, особистість яких залишилася невстановленою. Це означає, що ефективність розшуку залишається низькою.

В останні роки, як показує слідча практика, злочинці, вчинивши вбивство, нерідко намагаються приховати сам факт його вчинення, маскують його під безвісне зникнення громадянина (жертви). З цією метою вони вживають різних заходів до того, щоб труп жертви не змогли впізнати та ідентифікувати з нібито зниклим громадянином: ховають трупи своїх жертв у важкодоступних, не відвідуваних людьми місцях (сподіваючись на те, що трупи або не виявлять зовсім, або виявлять через тривалий час, коли гнильні зміни трупа позбавлять можливості встановлення особи), спотворюють, розчленовують їх, відокремлюючи голову та кисті рук.

Все частіше вбивці та їхні посібники, слідуючи наявному в злочинному середовищі принципу «немає тіла – немає справи», ховають, знищують трупи своїх жертв, закопують у землю, топлять у водоймах, спалюють, заливають в бетон, кидають в закидані шурфи, розчиняють в кислоті тощо.

І треба визнати, що розрахунки й тактика злочинців, на жаль, нерідко спрацьовують. Правоохоронні органи, які опинилися в ситуації різкого зростання злочинності, не завжди встигають адекватно реагувати навіть на очевидні злочини, а для виявлення та розслідування прихованих «тихих» вбивств, замаскованих під безвісне зникнення, їм не завжди вистачає сил. Тим більше, що в разі, коли труп потерпілого не виявлено, завжди залишається надія, що зникла особа ще жива, але не може або не хоче з якої-небудь причини дати про себе звістку.

У результаті недооцінки небезпеки такого феномена, яким є безвісне зникнення громадян, правоохоронні органи часто не вживають активних заходів для розшуку зниклого й тим самим фактично потурають злочинцям, які вчиняють особливо тяжкі насильницькі злочини.

Результати вивчення архівних кримінальних справ, а також матеріалів кримінального провадження свідчать, що маскування (свідоме чи несвідоме) під безвісне зникнення особи здебільшого нерідко застосовується злочинцями під час вчинення вбивств власників приватизованого житла (23,5%); власників автотранспорту (22,1%); членів злочинних угруповань (у розборках) (10%); працівників правоохоронних органів (9,5%); жінок і підлітків на сексуальному ґрунті (8%); свідків у кримінальних провадженнях (7,4%); «одноразових» кілерів після вчинення ними вбивства (7,2%); підприємців і фінансистів (4%); сусідів і родичів (з метою позбавлення від них або заволодіння належними їм правами, а також цінностями) (3,3%); осіб з великими сумами грошей (2,9%); громадських діячів, комерсантів, чиновників (2,1%).

Імовірно, цей перелік можна доповнити іншими ознаками, а й без цього видно, що вчинення «тихих» вбивств знаходить широке застосування тоді, коли злочинці хочуть не тільки приховати сам факт вчинення злочину, щоб уникнути покарання за скоєне, а й кинути тінь на зниклого.

Новою віхою розвитку законодавства щодо розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи, стало ухвалення Кримінального процесуального кодексу 2012 р., Закону України «Про Національну поліцію», а також внесення змін до Кримінального кодексу України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», міжвідомчих і відомчих нормативно-правових актів. Так, спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих розшукових дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» від 16 жовтня 2012 року № П4/1042/516/1199/936/1687/5 визначає порядок і методику проведення негласних слідчих (розшукових) дій із метою встановлення місцеперебування безвісно відсутньої особи. Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» від 14 серпня 2012 року № 700 закріплює порядок та основні вимоги щодо здійснення внутрішньої взаємодії між підрозділами НПУ під час розшуку безвісно відсутніх осіб.

Більш детально особливості організації й тактики розшуку безвісно відсутніх осіб регулюються у відомчих нормативно-правових актах закритого характеру.

Висновки. Таким чином, аналізуючи наведене, можна зробити висновок, що систему правового регулювання розшуку безвісно відсутніх осіб становлять розглянуті в статті нормативні акти національного та міжнародного рівнів. Як свідчить аналіз теорії та практичної діяльності підрозділів кримінальної поліції, сьогодні існує низка серйозних колізій у законодавстві, яке регулює процес розшуку безвісно зниклих осіб. У зв'язку з цим виникла нагальна необхідність подальшого розгляду вказаної тематики з метою найшвидшого розв'язання наявних проблем нормативного характеру [6, с. 43].

Отже, вивчення проблем вдосконалення законодавства щодо розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи в їх історичному розвитку, з одного боку, сприяє використанню позитивного досвіду, виключенню помилок в практичній діяльності суб'єктів розшуку безвісно зниклих осіб, а з іншого – може послужити базою для подальшого вдосконалення законодавства в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Вереша Р.В. Історія розвитку інституту кримінальної відповідальності медичних та фармацевтичних працівників / Р.В. Вереша, І.А. Сулима // Вісник Академії адвокатури України. – № 2(27). – 2013. – С. 65–69.
2. Лопашук Д.І. Витоки та генезис кримінальної відповідальності за вбивство, вчинене на замовлення / Д.І. Лопашук // Юридичні науки. – № 3. – 2011. – С. 185–195.
3. Кистяковський А.Ф. Элементарный учебникъ Общаго уголовного права / А.Ф. Кистяковський. – К. : Издание книгопродавца издателя Ф.А. Иогансона, 1882. – 930 с.
4. Антонян Ю.М. Психология убийства / Ю.М. Антонян. – М. : Юрист, 1997. – 304 с.
5. Коваль А.П. Спочатку було Слово. Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А.П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – С. 26–30.
6. Зубов М.В. Правове регулювання процесу розшуку безвісно відсутніх осіб / М.В. Зубов // Право і безпека. – 2016. – № 1 (60). – С. 40–44.
7. Документи та матеріали з кримінального сиску (1397–1918 рр.). Т. 1 – 2005. – 596 с.
8. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран : [учеб.] / Е.В. Поликарпова, В.А. Савельев ; под ред. З.М. Черниловского. – М. : Юридическая литература, 1984. – 470 с.
9. Греков Б.Д. Киевская Русь / Б.Д. Греков. – Л. : Госполитиздат, 1953. – 568 с.
10. Прокопий из Ксении. Война с готами. Кн. VII (III), гл. 14, § 22 Памятники Русского права / под редакцией С.В. Юшковой ; сост. А.А. Зимин. – М. : Юрид. лит., 1952. – Вип. 1. – 287 с.
11. Фроянов И.Я. Киевская Русь. Очерки социально-политической истории / И.Я. Фроянов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. – 325 с.
12. Памятники Русского права / под ред. С.В. Юшкова. – М. : Юрид. лит., 1952. – Вип. 1. – 287 с.
13. Бандурка О.М. Оперативно-розыскная деятельность. Ч. 1. : [підруч.] / О.М. Бандурка. – Х. : Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.
14. Тихомиров М.Н. Пособие для изучения Русской Правды : [навч. посіб.] / М.Н. Тихомиров. – М., 1953. – 135 с.
15. Чельцов-Бебутов М.А. Курс советского уголовно-процессуального права. Ч. 1 : [учеб. пособие] / М.А. Чельцов-Бебутов. – М. : Наука, 1956. – 470 с.
16. Мулукаев В. Сказ о сыске / В. Мулукаев. – М., 1990. – 48 с.
17. Исмаилов Ч.М. Основные этапы развития законодательства России о розыске безвестно исчезнувших лиц / Ч.М. Исмаилов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : file:///C:/Users/Serg/Downloads/aymvs_2012_1(3)_12.pdf.
18. Касаткина Е.А. Розыск обвиняемого в уголовном процессе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е.А. Касаткина. – Владимир, 2004. – 175 с.
19. Антологія сиску : в 14 т. / [відп. ред. Ю.І. Римаренко, В.І. Кушерець]. – К. : Знання України, 2005. – 596 с.
20. Губар С.В. Історія розшуку попереднього слідства в Україні / С.В. Губар // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 258–267.
21. Наша служба – уголовный розыск : ист.-худож.-публицист. сб. (к 80-летию уголовного розыска) / [ред.-худож. совет : И.В. Минеева, И.Ф. Храпов, В.Я. Скорый]. – М. : Олимп, 1998. – 318 с.
22. Пиджаренко А.М. История и тайны уголовного и политического сыска / А.М. Пиджаренко. – К. : Юринформ, 1994. – 400 с.
23. Убийство: частные методики расследования. Курс лекций / под ред. А.М. Кустова. – М. : Модек, 2010. – 880 с.
24. Дунаєва А.В. Діяльність слідчого щодо розшуку підозрюваного : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.В. Дунаєва. – К., 2013. – 283 с.
25. Доповідна записка про стан роботи органів внутрішніх справ України по розшуку безвісти пропалих громадян, невпізнаних трупів та заходи щодо її поліпшення від 28 січня 1995 р. № 8-491.
26. Медведев В.С. Організована діяльність як загроза національній безпеці України / В.С. Медведев // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – Львів : ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 2 (1). – С. 109–116.